

ZATVOR KAO IZBOR – PARADOKSALNA ISTINA

Snježana Maloić

Odgojni zavod Turopolje

Anita Jandrić

Odsjek za kriminologiju

Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Sažetak

Tko želi biti milijunaš – svi; tko želi ići u zatvor – nitko; simplificirana teorija izbora. U Zatvorskom sustavu RH nalazi se oko 3 500 zatvorenika; u sustavu radi oko 3 000 djelatnika. Na neki način svi su u zatvoru i svi su to izabrali. Zbog čega bi netko izabrao raditi u zatvoru s "ubojicama, silovateljima, razbojnicima"? ("Čak sam i molbu za to pisao...") Zašto bi netko odabrao biti u zatvoru? ("Ja sam htio na Karibe, ne u Lepoglavu...") Kakav je izbor biti rukovoditelj u zatvorskom sustavu? ("Moram li ja danas u zatvor? Moraš, ti si upravitelj.") I što sve realitetna terapija ima reći o tome? Rijetka su okruženja u kojima se unutar zidova može susresti toliko samosažaljenja, ljutnje, straha, odbacivanja, stresa. Također su rijetka mjesta gdje se može naći toliko međusobnog kritiziranja, optuživanja, prigovaranja, kažnjavanja, nepovjerenja. S druge strane, rijetke su institucije koje «nose» tako intenzivnu i složenu komunikaciju i zahtjevaju toliko strpljivosti, upornosti, prihvaćanja različitosti, tolerancije, međusobnog uvažavanja, razumijevanja, podrške, suradnje, empatičnosti, nade, entuzijazma... - okruženja u kojima tako puno ljudi toliko želi da «bude bolje», i onih koji i njima i sebi, bez obzira na sve teškoće, u tome ustrajno nastoje pomoći. I u takvim uvjetima živi se i radi, raduje se i tuguje, živi se jedan intenzivan život, s jedne strane dosta siromašan, s druge beskrajno bogat – s mnoštvom prilika za dobru komunikaciju, za «rad na sebi», za ostvarivanje dobrih odnosa i pozitivnih promjena.

Ključne riječi: teorija izbora, realitetna terapija, zatvorski sustav

UVOD

Realitetna terapija više nije novost u stručnim, pomagačkim profesijama. Mišljenja o njezinoj primjenjivosti i efikasnosti su različita – od maksimalnog zagovaranja koristi njezinog prakticiranja do omalovažavajućih komentara o njezinoj jednostavnosti i «naivnosti». Prema njezinoj primjeni naročito su kritične osobe koje su «čitale o njoj» ili su u nekoj prilici prisustvovala demonstraciji pojedinog slučaja, ali o njezinoj primjenjivosti povremeno diskutiraju i osobe sa završenim određenim stupnjem edukacije. Jedno je od mišljenja da realitetna terapija može biti efikasna kod nekih jednostavnijih, blažih poteškoća u radu sa «nezahtjevnim» klijentima kod kojih primjena «4 koraka» jedino i može biti efikasna. Iako se za realitetnu terapiju «čuje», o teoriji izbora kao širem aspektu «cijele priče» zna se manje, malo ili nimalo.

Pitanje (ne)efikasnosti tretmana u zatvorima još je manje novo, na njega se odgovara na različitim

razinama – u razgovorima u vlaku, u novinskim člancima pa sve do znanstvenih istraživanja i radova. Martinson je 1974. godine na temelju analize većeg broja istraživanja učinkovitosti tretmana izjavio da «ništa ne funkcionira» i da je nemoguće raditi adekvatan tretman u zatvorskim uvjetima (Mejovšek, 2001). Andrews i sur. (1990) su izvršili meta analizu na 154 evaluacije tretmana i ustanovili se da su programi usmjereni na promjenu ponašanja i na razvijanje novih načina razmišljanja u rješavanju problema, učinkovitiji od onih koji na to nisu usmjereni. Lipsey (1992) je u svojim istraživanjima to potvrdio i naglasio da takvi programi smanjuju recidivizam za 20%. Antonowicz i Ross (1994) su na temelju svojih istraživanja došli do zaključka da tretman, da bi bio uspješan, između ostalog, mora biti prilagođen klijentu i bazirati se na njegovim potrebama te na kontroli ponašanja. Navedena istraživanja potvrđuju činjenicu da je korisno (i poželjno!) koristiti načela teorije izbora i realitetne terapije u radu s osuđeničkom populacijom

Realitetna terapija je metoda savjetovanja kojom ljudima pomazemo uspostaviti kvalitetnije odnose, te otkriti djelotvornije načine upravljanja vlastitim životom i rješavanja teškoća. Temeljna je zamisao realitetne terapije da, bez obzira na to što nam se u životu ranije dogodilo, ili što smo činili u prošlosti, u sadašnjosti možemo odabrati ponašanja kojima ćemo bolje nego prije zadovoljavati potrebe i unapređivati kvalitetu življenja (<http://www.ring.net/hurt/teorija2.htm>). Prije razmatranja održivosti i efikasnosti teorije izbora i realitetne terapije u zatvorima, bitno je napomenuti da realitetna terapija u SAD-u pripada među 10 najraširenijih oblika savjetovanja i psihoterapije. Značajno je zastupljena u Kanadi, Australiji, Irskoj, Hrvatskoj, Japanu, Južnoj Koreji, Norveškoj, Sloveniji i Singapuru. U posljednje se vrijeme počela širiti i u Austriji, Italiji, Španjolskoj, Švedskoj i Velikoj Britaniji. O uspješnosti realitetne terapije svjedoči izvješće vojnih bolnica u SAD-u, gdje se u 90% bolnica u kojima se radilo s ovisnicima primjenjivala realitetna terapija. Dr. Glasser je radio na odjelu za kronične psihoze gdje je uspješno otpustio polovicu pacijenata koji su na odjelu boravili u prosjeku 15 godina (Lojk; prema Tonšić-Krema, 1998).

ZATVOR – TI (teorija izbora) ili NE

Teorija izbora je teorijska osnova realitetne terapije koja izvire iz kliničke prakse dr. Glassera, te biološke teorije po imenu "perceptualna kontrolna teorija" koja tumači ponašanje svih živih bića. Teorija izbora tvrdi da je ljudsko ponašanje motivirano iznutra i da je osnovna karakteristika čovjeka da kontrolira okolinu. Svako ponašanje je namjensko i, bez obzira kako neobičnim se činilo, uvijek ima smisao za osobu koja ga koristi. Teorija izbora tumači da su ponašanja naš izbor kojim u datom trenutku najbolje zadovoljavamo jednu ili više osnovnih psihičkih potreba. Čovjek je dakle, slobodno biće koje uvijek odabire svoja ponašanja (<http://www.ring.net/hurt/teorija1.htm>). Obzirom na svoje postavke, teorija izbora ponekad se naziva i novom psihologijom unutarnje slobode.

Teorija izbora temelji se na tri temeljne koncepcije: koncepciji osnovnih potreba, koncepciji svijeta kvalitete i koncepciji totalnog i kreativnog ponašanja.

Koncepcija osnovnih potreba tvrdi da su i psihičke potrebe, osim tjelesnih, važne za preživljavanje pojedinca i vrste (Glasser, 1980). Spomenuti koncept isto tako naglašava da čovjek tijekom cijeloga svoga života otkriva i izabire ponašanja kojima osigurava

preživljavanje vrste (potreba za preživljavanjem), ali i ponašanja kojima osigurava zadovoljavanje potreba za ljubavlju (prihvaćenošću, suradnjom), moći (značaju, samopoštovanju), slobodi (neovisnosti) i zabavi (igri, učenju, kreativnosti). Prema teoriji izbora, a imajući na umu koncept osnovnih potreba, osobe s poremećajima u ponašanju su ljudi koji zadovoljavaju svoje potrebe na društveno prihvatljiv način (bilo da se radi o kršenju „moralnih pravila“ ili onih, jasno propisanih kaznenim zakonom) te ozbiljnije onemogućavaju sebe i druge u zadovoljavanju potreba.

Primjena ideja, metoda i tehnika rada teorije izbora, u zatvoru koji u svojoj suštini podrazumijeva prisilu i kaznu, čini se unaprijed osuđenom na neuspjeh. Ako ispred sebe imamo osobu koja je izdržala tri godine zatvorske kazne i ispred sebe ima još dvanaest godina, a govorimo joj o tome da je sama izabrala biti u zatvoru (!), da se sada treba usmjeriti na sadašnjost i moguće izbore (u zatvoru!), te da će izborom drugačijih oblika ponašanja ubuduće bolje zadovoljavati svoje potrebe i biti sretnija (nakon dvanaest godina!), morali bismo sami sebe zapitati što mi to zapravo pričamo - u najmanju ruku zvuči smiješno. To je upravo ono što se pitaju mnogi koji ponešto znaju o realitetnoj terapiji, a rade u zatvorskom sustavu. Isto tako, kad se spomene važnost dobrog odnosa s klijentom, profesionalno uključivanje još i «prolazi», ali sugestija «osobnog» uključivanja s «pedofilom» najblaže rečeno izaziva začuđenost.

Kao prvo, moramo se zapitati kako ćemo generalno uopće percipirati zatvorenike – kao nepopravljive osobe s genetskim asocijalnim kodom («rođene zločince») ili kao ljude koji namjerno i bezobzirno krše zakon, ugrožavajući i sebe i druge, a koji su takvima postali zbog različitih nepovoljnih psihosocijalnih čimbenika tijekom vlastitog odrastanja. Da li je moguće da je sve stvar «sudbine», ili je, gledano iz «suprotnog kuta», moguće da je zatvorska kazna izravna posljedica njihovog izabranog, neosvijestjenog ponašanja (sa svim njegovim komponentama), u pokušaju da (na neprimjeren način) zadovolje svoje potrebe. Prema teoriji izbora, zatvorenici su ljudi koji se mogu promijeniti i naučiti kako, na društveno prihvatljiv način i neugrožavajući sebe i druge, mogu zadovoljiti svoje potrebe. Dakle, koncept «sudbine» i teorija «rođenog zločinca» u teoriji izbora jednostavno ne prolaze.

Još jedno pitanje koje se nameće, obzirom da polazimo od ljudi koji su u psihosocijalnom

okruženju kojim se bavimo ipak «po kazni», jest pitanje - ima li uopće smisla razmišljati o primjeni teorije izbora u takvom prostoru? Naime, radi se o prostoru koji funkcionira po principu «podražaj-reakcija» (nagrada-kazna, uvjetovanje ponašanja...), prostoru u kojemu je psihosocijalna klima uglavnom nepovoljna (puna straha, krivnje, optuživanja, međusobnih neslaganja...) i u kojemu se zatvorenici nalaze protiv svoje volje.

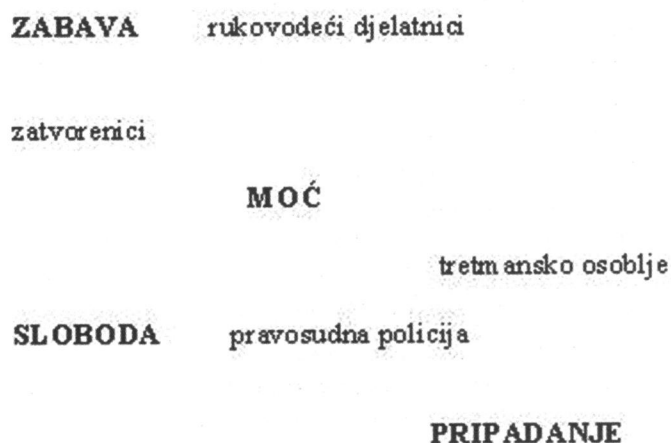
Odgovor na to pitanje, između ostalog, ovisi o tome kako ćemo gledati na »život u zatvoru« (život u kojemu se isprepliću uloge, želje i potrebe djelatnika na različitim pozicijama i zatvorenika) te na koji način ćemo sagledati zatvorsku kaznu - kao štetnu intervenciju prema pojedincu s ciljem odmazde i izazivanja neugode, ili kao unaprijed poznatu posljedicu neodgovornog ponašanja. Lojk (1987:30) navodi da, u duhu teorije izbora, kazna prouzrokuje golemu grešku: kažnjenom vrlo jasno daje na znanje da nije on taj koji može kontrolirati zadovoljenje svojih želja, nego je to netko drugi - onaj koji kažnjava; a taj se ponaša protivno smjeru potrebe kažnjavanog. S „prirodnim“ posljedicama, iako mogu biti bolnije od kazne, osobe sebe drugačije doživljavaju. Razlika se može dosta dobro sagledati i kroz primjer koji navodi Wubolding (1998:31): policajac zaustavlja vozača koji je prebrzo vozio, mirno postavlja pitanja, napiše kaznu i na kraju vozaču poželi ugodan dan; kazna je posljedica prebrze vožnje; no, da je policajac maltretirao i ponižavao vozača, to bi bilo kažnjavanje. Ovaj primjer dobro oslikava razliku između kažnjavanja i posljedica - posljedice su razumne, povezane s počinjenim djelom, unaprijed propisane i poznate s namjerom da urode odgovornijim ponašanjem i rehabilitacijom. Kao pomoć vezano uz sagledavanje zatvorske kazne, možda nam može poslužiti i definicija, prema kojoj je u duhu teorije izbora odgovorno ponašanje definirano kao ponašanje koje zadovoljava pojedince, a ne sprječava druge u zadovoljavanju njihovih potreba (Lojk, 1987:23) Dakle, kad govorimo o odgovornosti ne govorimo o «kazni», govorimo o odgovornosti pojedinca za svoje izbore i za posljedice.

U traženju odgovora na pitanja koja otvaramo, bitno je naglasiti, da su, bez obzira na zidove, rešetke i zaključana vrata, a što se obično vizualizira kada se razmišlja o zatvoru, najvažniji aspekt zatvora ipak ljudi. Činjenica je da su zatvorenici ljudi koje samo zaključana vrata, rešetke i zidovi zadržavaju od odlaska, da je pravosudna policija tu da osigura red i spriječi ih u bijegu, tretmansko osoblje da ih

pokuša "izvesti na pravi put", a rukovodeći kadar da se pobrine za funkcioniranje ustanove u cjelini. Ipak, ovo je zaista samo vrlo grub i maksimalno laički, simplificiran prikaz života i rada u zatvoru. Radi se o velikom broju ljudi na malom prostoru, koji su, bez obzira "na strane", usmjereni jedni na druge - na pregovaranje, kompromise - "pomirbu" interesa - koji i nisu ništa drugo nego potrebe koje moraju zadovoljiti. I zbog toga se, zapravo, otvara prostor za teoriju izbora, zbog toga ona može "ući" u zatvor i biti učinkovita - bez obzira na to koliko im različite pozicije bile, i na jednoj i na drugoj strani su ljudi - zajedničke su im iste psihičke potrebe koje nastoje zadovoljiti, a zajednički im je i psihosocijalni prostor u kojem to moraju postići.

Gossen i Anderson (1996) poučavaju kako su, prema teoriji izbora, četiri osnovne psihičke potrebe ugrađene u naš genetski kod: ljubav, moć, zabava i sloboda, te potreba za tjelesnim opstankom. Rođeni smo s ugrađenim uputama i cijeloga života nastojimo te potrebe zadovoljiti svim sredstvima kojima su nas naučili ili koja možemo stvoriti. Svatko od nas svakoga dana izlazi u svijet nastojeći zadovoljiti potrebe za ljubavlju, moći, slobodom i zabavom, i nastojeći preživjeti. Putovi nam se sijeku, sudaramo se i jedni druge razdražujemo. Katkad to činimo namjerno, ali obično pritom nismo svjesni posljedica, namjera drugih ljudi i načina na koji naši postupci djeluju na druge.

Shema 1.

Potreba o kojoj se najviše govori u zatvoru je svakako potreba za slobodom, život u njemu najviše obilježava potreba za moći, potrebu za pripadanjem najblaže rečeno prati oprez, a ponuda za zabavom ograničena je i determinirana deprivacijom u zadovoljavanju drugih potreba. U procesima zadovoljavanja vlastitih potreba zatvor postaje svojevrsan labirint hodnika ispunjen pokušajima, uspjesima i porazima. Problem su, naravno, neuspjesi koji izazivaju frustracije, konflikte, loše ozračje, u kojem se u ovakvim ustanovama lako zatvara krug traženja krivca zbog kojeg je to tako. Ponekad se odgovornost traži unutar vlastite, isto ili slično pozicionirane grupacije – zatvorenici se žale na druge zatvorenike, odgojitelji na druge odgojitelje, policija na tretmansko osoblje, odgojitelji na policiju i sl.

Češće, za neuspjehe zatvorenici krivima smatraju neposredno osoblje koje s njima radi, povremeno i rukovoditelje; osoblje odgovornima smatra zatvorenike ili rukovoditelje; rukovoditelji za probleme uzroke traže kod osoblja ili zatvorenika. Vrlo se lako, uz ovaj krug, zatvori i začarani krug prijestupa i kazne, u kojem nestaje konstruktivna samoprocjena, nema razvoja odgovornosti i unaprjeđivanja kvalitete.

ZATVORENICI

«Zatvorenik N.N. započeo je izdržavati zatvorsku kaznu u trajanju od pet godina. Osoba je s antisocijalnim poremećajem u strukturi ličnosti. Navodi da je odrastao «po domovima», roditelji su se razveli, djetinjstvo je proveo uz majku i baku, rano je počeo činiti kaznena djela. Višestruki je specijalni povratnik (krađe). Arogantan je, emocionalno hladan i egocentričan, povremeno i fizički agresivan, bez imalo empatije, dosljedno je neodgovoran. Drugi ljudi su mu važni samo ako od njih ima koristi. Svoj kriminalni stil života smatra jednim pravim «poslom» i time se ponosi. Neoženjen je, kada nije u zatvoru, uglavnom boravi s osobama iz kriminalnog miljea. Evidentiranog radnog staža nema, u tretmanu je socijalne službe, redovito prima socijalnu pomoć.» Kako ova osoba i koliko uspješno zadovoljava svoje potrebe? Good (1993) ističe da svatko želi biti sretan, uspješan, jak, odgovoran i imati dobre odnose. Stavite li u pitanje taj stav, razmislite poznajete li ikoga tko iskreno želi biti jadan, nesretan, slab, neodgovoran ili imati nepodnošljive odnose s ljudima? Drugim riječima, svi želimo voditi kvalitetne živote, ali možda ne znamo kako to provesti, možda čak mislimo i da to nije moguće.

Većina ljudi, kad razmišlja o osobama u zatvoru,

čini to u kategorijama «lopova, silovatelja, razbojnika, ubojica, pedofila...», uglavnom, delikt se izjednačava s osobom i postaje njezin osnovni atribut. Kad bismo se zaustavili na tome, zatvorenik bi zapravo na neki način postao «žrtvom» naše etikete, koja je - obzirom da je kazneno djelo već počinjeno - nepromjenjiva. Često se u nevjerici čudimo zašto netko tko je već zatvaran zbog krađe, razbojništva, zloouporabe droga... čini to ponovo, iako iza sebe ima neposredno iskustvo negativne posljedice. I sam po sebi nameće se logički, laički zaključak da je osoba «eto takva», da joj je to «u krvi». Teorija izbora o tome ipak govori nešto drugo. Zatvorenici su ljudi koji pokušavaju zadovoljiti svoje genetski određene potrebe, ali biraju razna ponašanja koja im nisu učinkovita; pri tome nastoje reorganizirati svoje ponašanje, koje međutim i nadalje ostaje neučinkovito. Lojk (1987: 27,29) pojašnjava da je reorganizacija ponašanja izvor naše kreativnosti, iako nije uvijek efikasna jer je slučajna i «slijepa». Reorganizacija se kod osoba koje nemaju zadovoljene potrebe više puta završi neefikasno - povlačenjem, destrukcijom ili samodestrukcijom (samoubojstvo, psihosomatske teškoće, itd.) - kod osoba sa zadovoljenim temeljnim potrebama češće djeluje konstruktivno. Ako osuđenik živi u uvjerenju da svoje želje (želje nisu isto što i potrebe, ali on to ne zna) može zadovoljiti jedino krađom jer mu se to do sada pokazalo efikasnim, nakon što je uhvaćen i kažnjen, njegova reorganizacija ići će u smjeru da slijedeći puta krađu pokuša izvršiti pametnije i vještije. Gossen i Anderson (1996) naglašavaju : ako je ono što želite neostvarivo, ili društveno neprihvatljivo, prelazak sa želje na razumijevanje potrebe koja tu želju uzrokuje otvara vrata nalaženju rješenja. Nadalje, ističu kako ima mnogo mogućih «slika» (načina) za zadovoljavanje svake potrebe, ali se ljudi obično «zalijepe» za jedno konkretno rješenje koje je možda neostvarivo zbog financijskih, ljudskih ili vremenskih ograničenja. Budući da su vrlo često kod osuđeničke populacije slike «zamagljene», zadatak terapeuta je «upaliti im svjetlo», osvijestiti im o kojoj se nezadovoljenoj potrebi radi te im ukazati na alternativne načine zadovoljavanja potreba (pomoć u reorganizaciji ponašanja). No, tome mora prethoditi klijentova samoprocjena vlastitih neučinkovitih ponašanja.

Kad govorimo o zatvorenima, jedna od bitnih komponenti je razlikovanje pravne od «Glasserove odgovornosti». Naime, zatvorenici su pravno odgovorni za svoja kaznena djela i izrečena im je odgovarajuća zatvorska kazna sukladno vrsti počinjenog kaznenog djela. Iz tog razloga oni se i nalaze u

zatvoru. Glasser smatra da oni više «nisu odgovorni» za počinjena djela jer je to sada izvan njihove moći (stvari koje su bile u prošlosti, ne mogu se mijenjati i nisu podložni našem utjecaju pa je, prema teoriji izbora, prošlost dio života u koji realitetna terapija ne ulazi, osim kada se radi o traženju pozitivnih iskustava). Zato se fokus odgovornosti stavlja u sadašnjost («odgovoran si za ono što ćeš SADA raditi»). Međutim, bitno je naglasiti da oni sada snose posljedice svojih neadekvatnih izbora koje su načinili u prošlosti, čija je posljedica zatvorska kazna. Na zatvoreniku je da vidi što u tim okolnostima može učiniti za dugoročni cilj (djelotvornije ponašanje za postizanje zadovoljstva, ponašanje koje ne podliježe društvenim sankcijama) kako bi naučio nova, efikasnija ponašanja.

Za negativne posljedice i vlastite nezadovoljene potrebe zatvorenici u pravilu krive različite nepovoljne okolnosti, druge ljude, nepravdu u društvu; sebe su skloni doživljavati kao žrtve policije, suda, zatvorskog sustava, države; u situaciji u kojoj jesu sebe smatraju bespomoćnima i bez izbora; fokusirani su na svoju patnju, loše im je u zatvoru. Često su orjentirani na negativno u svom životu, stvari im se jednostavno događaju, smatraju da nemaju nikakav utjecaj na budućnost. Često ni sami ne razumiju svoje ponašanje jer i kad donesu odluku da će se mijenjati i da neće više u zatvor, u tome ne uspjevaju. Nerijetko i sami zaključuju da nešto s njima «nije u redu».

U procesu rehabilitacije zatvorenika tj. usvajanja učinkovitijih ponašanja i uspješnijeg zadovoljavanja potreba, ključan je problem njihova percepcija sebe i svojeg ponašanja («album sličica» – neke potrebe mogu zadovoljiti samo na neke načine), kao i problem stvaranja adekvatnog odnosa sa zatvorskim osobljem kojeg a priori doživljavaju «kontra sebe». Kroz terapijski rad bitno je raditi na uspostavljanju kvalitetnog odnosa, važno je vratiti im osjećaj samopouzdanja, samopoštovanja, poučavati ih boljem razumijevanju sebe i vlastite životne situacije, tražiti pozitivna uporišta, usmjeravati ih na dobro u sebi i drugima, na «ovdje i sada», osvještavati im mogućnost izbora u aktualnoj situaciji, prevoditi ih u subjekte i poticati na preuzimanje djelotvornije kontrole nad svojim životom. Uvjerenje da im netko drugi treba pomoći, bitno je polako mijenjati u shvaćanje da si mogu pomoći samo sami.

U kontekstu rada s osuđenim osobama, važno je napomenuti da su prihvaćanje odgovornosti za svoja djela, te osvještavanje posljedica svojih ponašanja bitni faktori u procesu njihove promjene. Realitetna

terapija može dati svoj velik doprinos u ostvarenju tih faktora. Naime, brojni elementi i tehnike rada usmjereni su upravo na preuzimanje odgovornosti i prihvaćanje posljedica (ne prihvaćanje isprike; osvještavanje da je klijent taj koji može napraviti promjenu i da se vanjska okolina ne može kontrolirati, a samim time ne može biti ni odgovorna za naša ponašanja; dopuštanje posljedica; fokusiranje na klijenta i sl).

Nadalje, Glasser (2001) tvrdi kako je dobar odnos «terapeut-klijent» pola terapije. Stoga, jedan stručni djelatnik u zatvoru ne bi smio «pokrivati» preveliku grupu zatvorenika – nema prostora ni vremena za međusobno upoznavanje, izgradnju odnosa i terapijski rad. No, budući da je velika većina zatvora i kaznionica u Hrvatskoj prenapučena (prevelik broj zatvorenika u odnosu na broj tretmanskog osoblja), vrlo često djelatnici i rade s velikim skupinama zatvorenika što se djelomično odražava i na kvalitetu rada, ali to je jedan od organizacijskih problema koji bi se trebao rješavati na razini sustava. Odgovornost stručnog djelatnika leži u tome da, koliko god malo vremena i prostora za rad imao s jednim zatvorenikom, iskoristi to vrijeme najbolje što može.

Ono što je jako važno i ne smije se zaboraviti jest sljedeće: da bi došlo do promjene, klijent mora savjetovatelja, u ovom slučaju zatvorenik djelatnika, zamijetiti s visoke razine zamjedbe tj. kao osobu koja mu ima nešto za ponuditi i koja mu može pomoći. Postoji nekoliko smjernica u stvaranju dobrog savjetodavnog okruženja. Neke od njih su: primjena modela ponašanja pozornosti (kontakt očima i izraz lica; gledanje u klijenta, ali bez buljenja; pokazivanje istinskoga zanimanja; položaj tijela – sjedenje na otvoren, receptivan način; verbalno praćenje klijentovih komentara i uzvratanje na način koji pokazuje da savjetovatelj sluša; neverbalno ponašanje – praćenje klijentova izražavanja, kao što je ton glasa, parafraziranje, ponovno ponavljanje klijentovih komentara na nešto drugačiji način), prakticiranje UB-ova (Uvijek Budite ... ljubazni, mirni, dosljedni, odlučni, entuzijast, čvrsti), suzdržavanje od prosudbe klijentova ponašanja, napraviti nešto neočekivano (korištenje tehnike paradoksa; no, da bi se ona primjenila, potrebno je preokrenuti način razmišljanja pojedinca, a to znači biti u stanju posljedicu vidjeti kao uzrok, nepoželjno vidjeti kao snagu), upotreba humora, nastojanje da budemo ono što jesmo i samootkrivanje (bitno utječe na porast povjerenja između terapeuta i klijenta) (Wubbolding, 1998a; Glasser, 1981; 2001).

Osim toga, ne smije se zaboraviti činjenica da je motivacija za promjenu kod osuđenih osoba uglavnom na vrlo niskoj razini (radi se uglavnom o nedobrovoljnim klijentima koji su u zatvoru «prisilno») pa je bitno dosta vremena uložiti u motiviranje klijenta za promjenu. Kao što je već i ranije navedeno, osuđenici su skloni kriviti druge za činjenicu što su u zatvoru i doživljavati sebe kao «žrtvu nesretnih okolnosti». Pritom, naravno, negiraju vlastitu odgovornost i «zatvor kao njihov vlastiti izbor» im je apsolutno neprihvatljiva pomisao. Osim toga, zatvorske službenike doživljavaju kao «osobe s druge strane ćelije» koji ih ne razumiju i ne mogu im pomoći. Sve što bi oni htjeli je da ih se pusti na slobodu i ostavi na miru. To je njihova vrlo jaka sličica u svijetu kvalitete, ali nije ostvariva u realnosti.

Dakle, kako stvari stoje? Imamo osobu kojoj su ugrožene 4 osnovne potrebe, a ponajviše potreba za slobodom (potreba za slobodom u osnovi je željene sličice – «vidjeti sebe izvan zatvora»). Osobu koja je uglavnom nemotivirana za promjenu i terapeuta često percipira kao svog neprijatelja. Osobu koja često ne prepoznaje svoju odgovornost i smatra se žrtvom. Osobu koja je svoje potrebe naučila zadovoljavati na društveno neprihvatljiv način. MI («osobe s druge strane ćelije») ZNAMO što mu je činiti – prepoznati svoja neefikasna ponašanja, preuzeti odgovornost za njih i pronaći nove, učinkovitije načine zadovoljavanja potreba, u skladu sa zakonom. ONI («osobe u ćelijama») TO NE ZNAJU.

Da bi promjena uopće bila moguća – osuđenici sami moraju doći do činjenice da «im se isplati ponašati drugačije». Kako će to učiniti, kada su puni strahova, nepovjerenja, ljutnje, nesigurnosti?

Kao prvo, «osobe s duge strane ćelije» moraju doći «u ćeliju». Stvaranje dobrog odnosa vrlo je bitan čimbenik u terapijskom radu, kao što je već i ranije navedeno i objašnjeno. Zbog specifičnih okolnosti u kojima se nalaze terapeut i klijent (klijent je zatvoren protiv svoje volje, doživljava terapeuta kao neprijatelja, nemotiviran je za promjenu...), ovo nije lak zadatak. Ali je izvediv.

Ono što je bitno imati na umu jest činjenica da se promjena ne događa dok nema FRUSTRACIJE (nesrazmjer između onoga što osuđenik želi i što dobije) jer je ona ključna za promjenu. Ponekad sam dolazak u zatvor može djelovati kao dovoljan izvor frustracije za osobu i u tim slučajevima motivacija za promjenu je veća. No, nisu rijetke osobe kojima to nije dovoljno dobar poticaj za promjenu i tada

je bitno «povećati im frustraciju» kako bi dobili unutarnju motivaciju za promjenu (frustracija koja proizlazi iz spoznaje «tu sam – želim biti negdje drugdje»). To se radi kroz savjetodavni proces u kojemu klijent sam za sebe napravi evaluaciju da ono što on želi nije ono što on dobiva i da je u njegovom interesu da dosadašnja ponašanja zamijeni novima, koja će ga dovesti do onoga što želi.

No, nitko ne mijenja svoje ponašanje ako prije toga nije učinio makar i minimalnu prosudbu i spoznao da mu se njegovo sadašnje ponašanje ne isplati. Djelotvorna promjena počiva na prosudbama povezanim s cjelokupnim ponašanjem, željama, zamjedbama i ostalim aspektima klijentova života. Evaluacija u realitetnoj terapiji podrazumijeva niz vrijednosnih prosudbi, odluka i promjena klijentova načina razmišljanja (Wubbolding, 1999). Evaluacija se sastoji od slijedećih komponenata (Wubbolding, 2000): evaluacija smjera ponašanja, evaluacija postojećeg stanja, evaluacija želja, zamjedbi, novih smjerova, evaluacija planova te evaluacija vlastitog ponašanja i sposobnosti. Dakle, evaluacija u savjetovanišnom ciklusu čini osnovu koja usko povezuje postupke i okruženje. Realitetni terapeut pomaže klijentu evaluirati njegov sustav kontrole (želje, ponašanja, zamjedbe), te ulaže dosta napora u evaluaciju svoga vlastitoga, profesionalnog ponašanja i općih sposobnosti. Ako je evaluacija temelj postupka, planiranje je nadgradnja ili cilj, smatra Glasser (1980).

U radu sa zatvorskom populacijom (kao i u radu s bilo kojom drugom vrstom klijenta) bitno je osobno i profesionalno uključivanje, koje je preduvjet bilo kakve uspješne evaluacije. Pitanje profesionalnog uključivanja je od posebne važnosti za rad s populacijom koja «stalno traži kako bi se izvukla». Naime, kod profesionalnog uključivanja bitno je jasno naglasiti i definirati «pravila igre»: objasniti što i kako će se raditi, tko je za što odgovoran, definirati pravila i posljedice. Na taj način se smanjuje mogućnost manipulacije i prebacivanja odgovornosti i krivnje na nekoga drugoga. Kako bi nas zatvorenik doživio kao čovjeka, osobu, važno je i osobno uključivanje. Wubolding (1998:25) napominje da savjetovateljski ciklus ne bi trebalo promatrati kao puku tehniku koju treba naučiti mehanički slijediti, da biste postali prijatelji, morate davati sebe, te na neki način postati osjetljivi za potrebe druge osobe. Međutim, naglašava da se i s davanjem sebe može pretjerati. To ne bi smio biti izraz neurotičnog ponašanja, nego zdrave, spontane, iskrene i nepovlađujuće spremnosti dopuštanja kli-

jentu da uđe u terapeutov svijet. Gossen i Anderson (1996) navode kako je presudno potvrditi pravo drugih na različito mišljenje (ne moramo isto misliti da bi se uvažavali). Ljudi imaju pravo misliti što god žele, iako nemaju uvijek pravo postupati u skladu s onim što misle. Navedeno je naročito bitno kada se u okviru realitetne terapije prakticira «procedura» rada s nedobrovoljnim klijentom, koji je tu «jer mora biti tu» i došao je razgovarati «jer su mu rekli da mora».

U suprotnosti s konvencionalnim psihodinamskim terapijama, koje su izgleda efektivne, prije svega, kod ljudi koji pate od tzv. YARIS sindroma (mladost, obrazovanost, bogatstvo, inteligentnost i uspješnost), realitetna terapija pokazala se uspješnom baš kod osoba koje prevladavaju parametre konvencionalnih tretmana, dakle s «propalicama», ljudima koji čine kaznena djela, narkomanima... (Lojk, 1987: 23).

ZATVORSKO OSOBLJE

Motivi za obavljanje ovog, dosta specifičnog posla, mogu biti raznoliki. Pitanje motivacije bitno je za kvalitetno obavljanje posla i u velikoj mjeri utječe na stvaranje pozitivnog okruženja jer utječe na očekivanja i, u konačnici, na ponašanje.

Neki djelatnici ovaj posao rade zato što «moraju» - radi dobivanja plaće i preživljavanja; drugi svoju motivaciju nalaze u ostvarenju nekih svojih specifičnih ciljeva, a neki do njih rade to zato što ih to ispunjava, zanima i veseli. Prva kategorija zatvorskih službenika smatra da su «prisiljeni» raditi ovaj posao i da nemaju drugog izbora. Naravno, ne radi se o stvarnoj prisili («kada ne bismo vidjeli neki interes u nečemu što nam se ne sviđa, ne bismo to radili», smatraju Lojk i Lojk, 2003). Budući da se takvi djelatnici često pitaju «Što će sve to meni?», tada im je svakako lakše reći da su prisiljeni nego da su to sami odabrali. No, iza toga se krije i uvjerenje da su zarobljenici svoje okoline i da njihovim ponašanjem upravlja netko drugi - upravitelj, osuđene osobe («Razočaran sam i ljut jer me M.B. iznevjerio - nije se vratio s vikenda!» - «Šef nije prihvatio moj prijedlog jer me mrzi, to je čista uvreda!»). Zbog toga su često u stresu, ljutiti, povrijeđeni i smatraju da ništa nema smisla jer «štogod oni rekli ili napravili, nema utjecaja - drugi ljudi se ne ponašaju onako kako bi oni htjeli». Takvi djelatnici funkcioniraju prema principu «podražaj-reakcija» i vrlo će brzo «izgorjeti» u zatvorskom okruženju (gdje se gotovo nitko ne ponaša kako bi oni drugi htjeli!).

U drugu kategoriju ulaze djelatnici kojima je cilj formalno napredovanje i koji na posao koji obavljaju gledaju kao na «odskočnu dasku» za neku drugu, za njih bolju i prihvatljiviju funkciju, unutar zatvorskog sustava ili izvan (napredovanje, ostvarivanje karijere).

Treća kategorija djelatnika je ona koja najčešće «radi promjene u sustavu». Bilo da su prošli edukaciju iz realitetne terapije ili ne, to su ljudi za koje bi se reklo da su «RT-ovci u duši». Oni su u mogućnosti stvoriti pozitivno okruženje i napraviti temelj za pozitivne pomake.

Zatvorsko osoblje obavlja vrlo zahtjevan, naporan, opasan i stresan posao, s kompleksnom populacijom, u zatvorenoj i donekle izoliranoj okolini. Suočavaju se s različitim poteškoćama, s onima na koje mogu posredno/neposredno utjecati i s onima na koje ne mogu (rad na sebi, rad s drugima, rad na sustavu, odnosno promjeni sustava), često nezadovoljni vlastitim statusom i vrednovanjem posla kojeg obavljaju (ne samo materijalnim vrednovanjem). Kao jedan od prioriteta u ovakvoj ustanovi svakako bi trebalo odrediti brigu o mentalnom zdravlju djelatnika, uz permanentnu edukaciju u svrhu unaprjeđivanja znanja i vještina koje im mogu olakšati rad i učiniti ga efikasnijim, uz kontinuiranu superviziju. Dobro vođeni, stručni zatvorski službenik i pravilno osposobljen i educiran pripadnik pravosudne policije najbolja su garancija učinkovitog i sigurnog zatvora.

Uz razmatranje moguće učinkovitosti teorije izbora tj. realitetne terapije u neposrednom radu sa zatvorenicima, možemo postaviti i pitanje koliko poznavanje teorije izbora može pomoći samim djelatnicima u boljem zadovoljavanju vlastitih potreba i izgradnji uspješnog osobnog i profesionalnog identiteta. Wubbolding (1998) smatra da je to moguće - savjetovateljski ciklus, kao i osnovna načela realitetne terapije, mogu se primjenjivati kao učinkovito sredstvo za samopomoć. Cijeli ovaj pristup pomaganja ljudima je zapravo način života koji profesionalni pomagač mora primjenjivati kao sredstvo za samopomoć u osobnom životu, prije negoli ga djelotvorno primijeni na drugima.

Bitno je da djelatnici pred sebe postave realne ciljeve s obzirom na težinu populacije s kojom rade («neću ga pretvoriti u «sveca» i savršenu osobu, ali ću ga poučiti da može zadovoljiti svoje potrebe na društveno prihvatljiv način i da može kontrolirati svoje ponašanje i živjeti u skladu sa zakonom») i da razgraniče svoju odgovornost u odnosu sa zatvorenikom («nije moj posao riješiti problem, već klijen-

tov» -«moja je odgovornost da šefu predočim dobar program, a njegova da dobar program prepozna»).

Kritiziranje, pritužbe i otpore zatvorenika važno je doživljavati kao njihove načine zadovoljavanja potreba, naučene iz prošlih iskustava kao djelotvorne metode u nekim situacijama. Djelatnici koji postupaju prema teoriji izbora znaju da zatvorenici takvim ponašanjem pokušavaju vratiti kontrolu nad svojim životom i zadovoljiti potrebu za moći ili im to može služiti kao sredstvo pridobivanja pažnje koja im je potrebna - pokušaj zadovoljenja potrebe za pripadnošću.

Dakle, teorija izbora djelatnike može usmjeriti da pred sebe postave realne i pozitivne ciljeve u skladu s objektivnim okolnostima i populacijom s kojom rade (kako bi ublažili svakodnevne frustracije neadekvatnih uvjeta rada, te izbjegli razočarenja i osjećaj neuspjeha), podržati njihov pozitivan, optimističan stav prema zatvorenicima, pomoći im u podjeli odgovornosti u odnosu sa zatvorenikom i ponuditi im još cijelu lepezu znanja i vještina korisnih u praktičnom radu, kao npr:

Kako komunikaciju sa zatvorenikom učiniti djelotvornijom:

- graditi dobar, prijateljski, profesionalan odnos – zatvorenici su skloni pretpostaviti da osoblje namjerava uraditi ono, čega se oni zapravo boje - mnogo je lakše pripisati loše namjere “drugoj strani”, nego nekome koga stvarno poznajete; dakle, potrebno je jasno definirati odnos kroz upoznavanje s pravilima (očekivanja i posljedice)
- pokušajte se staviti u “njihovu kožu” – to kako tko vidi sobu, najčešće ovisi o tome na kojem mjestu u njoj sjedi – “prošećite”, potaknite i zatvorenika da to učini
- slušajte i koristite metafore
- ohrabrujte i potičite ispoljavanje emocija, na taj način otvarate prostor za razgovor – ne nudite svoja emocionalna ponašanja, to je samo njegovo viđenje stvari – izrazite žaljenje zbog toga što se on loše osjeća
- koristite pitanja, ne tvrdnje – “sve što kažete, može biti shvaćeno pogrešno i upotrijebiti se protiv vas” – njegove nerealne želje zatvoreniku se mogu činiti vrlo ostvarivima, a naše i potvrđene činjenice su ponekad beskorisne - aktivno slušajte

– “Da li sam Vas dobro razumio...” – zna da ga slušate i pokušavate razumjeti (razumijevanje nije slaganje)

- važno je istaknuti obostrane interese (potrebe) kao ključ mogućnosti uspostave odnosa – govorite o sebi, ne o njemu, ne moralizirajte, ne osuđujte – “Ja poruke...”
- rješenje treba biti prihvatljivo za sve – ako želite da zatvorenik prihvati zaključak (i neugodan – npr. odgađanje realizacije zahtjeva), ključno je uključiti ga u proces dolaženja do tog zaključka – sporazum je učinkovitiji ako “obje strane” na neki način imaju doživljaj da je to njihova ideja
- olakšajte odluku zatvoreniku – neki puta ljudi će odbiti ponuđeno rješenje i ostati u otporu, ne zato jer im je ponuđeno rješenje loše, već stoga što žele izbjeći osjećaj popuštanja – formulirajte dogovor kao njegovu pobjedu
- igra “sve ili ništa” – ako zatvorenik uporno odbija uvažiti bilo čije interese (potrebe) osim svojih, naglasite podjelu odgovornosti, recite mu tko i što će sve izgubiti ako se dogovor ne postigne (naročito ono što će izgubiti on) – dajte mu jasnu informaciju
- bez obzira na sve, budite i ostanite afirmativni i konstruktivni – u ovom tipu ustanova, ljudi su često psihički spremniji za rat, nego za mirno pregovaranje (unaprijed pripremljena emocionalna obrana) – napravite “time-out”, pustite da se “stvari slegnu”, ostavite komunikaciju otvorenom

Ono što je nadasve bitno za zatvorske službenike jest odvojiti pravnu od «Glasserove odgovornosti» i na taj način izbjeći okrivljavanje zatvorenika za djela koja su počinili, a na što više ne mogu utjecati. Neučinkovito je, smatra Glasser, beskrajno raspravljati o prošlim lošim iskustvima jer to samo potiče ozračje samosažaljenja, krivnje i nepovjerenja, a to nije ozračje koje omogućava kvalitetan rad. Nasuprot tome, uvažavanje, razumijevanje, tolerancija, strpljivost i prihvaćanje razlika ključni su elementi u kreiranju kvalitetnog savjetodavnog okruženja i učinkovitog tretmana. Iako se to čini teškim za postići u zatvorskim uvjetima, moguće je. Moguće je ukoliko se na osuđenu osobu gleda

kao na osobu koja je svoje potrebe izabrala zadovoljiti na društveno neprihvatljiv, neučinkovit način i kako to rade i mnogi ljudi na slobodi. No, da bi to bilo moguće, djelatnici moraju prepoznati i osvjestiti svoje predrasude (ukoliko ih imaju) prema određenim kategorijama zatvorenika («pedofili», silovatelji, ubojice...) i, ukoliko im je teško odvojiti kazneno djelo od osobe, možda je bolje prepustiti tu osobu drugom djelatniku kako bi se izbjegle frustracije i neuvjerljivost terapeuta u savjetodavnom odnosu (što klijent jako dobro prepoznaje!) što, u konačnici, dovodi do neučinkovitog ishoda savjetodavnog procesa. **OVO JE PREPORUČLJIVO, ALI BAŠ I NIJE MOGUĆE U ZATVORSKOM UVJETIMA.** Osim prepuštanja klijenta drugom djelatniku, može se napraviti i samoprocjena želja i potreba i odgovoriti na pitanje «Što JA dobivam radom s ovim zatvorenikom?» «Kakvu korist JA imam od toga?» Time se dolazi do stvarne motivacije djelatnika i pronalaženja vlastite koristi, zadovoljavanja vlastitih potreba kroz rad s osobama koje su počinile kaznena djela koja se djelatniku «gade». Na primjer, da bi se ostvario odnos pun poštovanja i prihvaćanja prema jednoj osobi koja je silovala troje male djece, bitno je odvojiti tu osobu od djela koje je počinila i imati na umu «Glasserovu odgovornost», te na pitanje «Što ja imam od toga što ću uvažavati i biti strpljiva s takvom osobom?» dati odgovor koji je u skladu s onim u što djelatnik vjeruje i što zadovoljava njegove potrebe («povećavam vjerojatnost dobrog ishoda tretmana i time smanjujem vjerojatnost da on to napravi ponovo – što znači da mogu spasiti mnogo drugu djecu od sličnih iskustava» ili «to će mi pomoći da dođem na viši položaj i dobijem više novaca» ili nešto treće). Dakle, vidjeti djela zatvorenika u svjetlu teorije izbora. Konstantnim preispitivanjem svojih želja i potreba i biranjem ponašanja koja će ih zadovoljiti, djelatnici mogu smanjiti razinu frustracije i nezadovoljstva te, na taj način, barem u nekoj mjeri, spriječiti «izgaranje na poslu» («burnout» sindrom, tipičan za pomagačke profesije). Ukoliko vide smisao u onome što rade, djelatnici u zatvorskom sustavu lakše će se nositi sa svim nedaćama koje ih svakodnevno čekaju u njihovoj radnoj okolini.

UKOVODEĆI DJELATNICI

“Proces realitetne terapije u poslovnom okruženju mogu primjenjivati voditelji i upravitelji. Primjenjujući ga na odnos poslodavac – zaposlenik Glasser i Karrass (1980) opisuju “izvršni realitetni menadžment” (Reality Performance Management – RPM) ili “realitetni menadžment” (Reality

Management; Wubbolding, 1984.) kao “način rada sa zaposlenicima koji ih navodi da usmjere pozornost na ponašanje, ono što čine i misle, u mnogo većoj mjeri nego na ono što osjećaju. Korištenjem RPM tehnike, manager uči kako usmjeriti ljude prema RPM-ovoj osnovnoj zamisli: Ja sam odgovoran za ono što činim (Wubbolding, 1998.)

Suradničko vođenje je primjena postavki teorije izbora u vođenju. Voditelj-suradnik radi na sustavu odnosa stvarajući uvjete za rad u kojima djelatnici mogu izraziti svoje potencijale i stalno napredovati. Djelatnici koji čine takav sustav usmjereni su na samoprocjenu vlastitoga djelovanja s ciljem povećanja kvalitete rada. Jedini način na koji će bilo koja organizacija postići svoj cilj - kvalitetan rad - jest da voditelj preuzme odgovornost za rad na sustavu i svojim odnosom povjerenja i uvažavanja pokaže djelatnicima put do kvalitetnih rezultata (<http://www.ring.net/hurt/teorija4.htm>).

Rukovodeći djelatnici na upravljačkim i izvršnim mjestima kreiraju i provode strategiju rada pojedine ustanove. U skladu s definiranim strategijama rada planiraju rad pojedinih službi, organiziraju i koordiniraju izvršenje radnih zadataka, nadgledaju njihovo provođenje, potiču i usmjeravaju zaposlene. Strategiju možemo definirati kao način (plan) da se postigne cilj, a kao strateški cilj uvijek i svugdje možemo definirati kvalitetu. Na taj način zadatak rukovodećih djelatnika postaje kreiranje i razrađivanje strategija usmjerenih na podizanje kvalitete svih segmenata života i rada u zatvoru, traganje za načinima rada i rješenjima koja će biti u zajedničkom interesu svih ljudi koji u borave ili rade u zatvoru, s ciljem stvaranja dobrog ozračja i pozitivnih međuljudskih odnosa, kao podloge za uspješan rad. Kvaliteta se neće dogoditi slučajno, sama od sebe, to nije samo splet sretnih okolnosti, postizanje kvalitete uvijek zahtjeva znanje i vještine. Neupitna je složenost zatvorskog upravljanja i nužnost kvalitetne obučeniosti za navedeno. Pozicija i autoritet čine «šefa» koji izdaje naredbe, ne i dobrog voditelja koji zna motivirati ljude.

Teorija izbora tj. voditeljsko upravljanje (rukovodenje vođenjem) daje niz smjernica za postizanje navedenog. To je prijelaz od “šefovanja” (boss management) na upravljanje vođenjem (lead management-rukovodenje vođenjem). Rukovoditelji neprekidno unapređuju radni sustav kako bi stvorili okruženje u kojemu nema prisile, te u njemu djelatnici mogu sebe prosuđivati i kvalitetno raditi. Bilo koja organizacija može postići svoj cilj - kvalitetan rad - ako voditelj uspije motivirati djelat-

nike da neprekidno razvijaju sustav, komunicirajući načinima koji stvaraju povjerenje. (<http://www.pujanke.hr/mirta/hurt.htm>)

U svrhu djelotvornog i sigurnog upravljanja tvorom, svi djelatnici na upravljačkim mjestima trebali bi biti posebno educirani za rukovođenje, bez obzira jesu li izravno zaposleni na tu razinu ili su

promaknuti sa niže pozicije – iskustvo u radu samo po sebi ne podrazumijeva i usvojenost dodatnih vještina sigurnog i djelotvornog upravljanja. Good (1993) općenito ističe kako dobre namjere nisu dovoljne.

Određivanje uloga je važan dio dobrog vođenja jer se tako točno zna moć i odgovornost radnog mjesta svake osobe. Nema potrebe kritizirati ili braniti. Isprike su nevažne, jer je cilj poboljšanje

Autoritarni šef (boss management)	Demokratski, sudionički šef (lead management)
<ol style="list-style-type: none"> 1. Sudi ostale 2. Krivi suradnike za probleme 3. Kaže: «Ja nisam toliko loš koliko mnogi ostali ljudi.» 4. Kontrolira 5. «Uzima za gotovo» sebe i druge 6. Prikriva greške 7. Kaže: «Ja samo radim ovdje» 8. Zahtijeva 9. Stvara zidove 10. Vodi svoje ljude 11. Ovisi o autoritetu 12. Inspirira strah 13. Kaže: «JA» 14. Dolazi na vrijeme 15. «Popravlja krivicu za neuspjeh??? 16. Zna kako se to radi 17. Kaže: «Idemo!» 18. Koristi ljude 19. «Vidi» danas 20. Naređuje 21. Nikada nema dovoljno vremena 22. Brine se o stvarima 23. Bavi se simptomima 24. Daje suradnicima do znanja na čemu je 25. Radi stvari dobro 26. Radi puno kako bi proizveo 27. Stvara strah 28. Uzima zasluge 29. Traži da ga se razumije 30. Ima pristup situacijama «dobitak-gubitak» 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Prihvaća ostale 2. Traži rješenja 3. Kaže: «Dobar sam, ali mogu biti i bolji» 4. Priznaje greške 5. Cijeni sebe i druge 6. Priznaje greške 7. Radi i više nego što mu spada u opis posla 8. Pita 9. Stvara komunikaciju 10. «Trenira» svoje ljude 11. Ovisi o suradnji 12. Inspirira entuzijazam 13. Kaže: «MI» 14. Dođe prije vremena 15. «Popravlja neuspjeh??? 16. Pokazuje kako se to radi 17. Kaže: «Pođimo.» 18. Razvija ljude 19. Gleda na danas i na budućnost??? 20. Modelira 21. Nađe vremena za stvari koje su važne 22. Brine se o ljudima 23. Identificira prijetnje i uzroke 24. Daje suradnicima do znanja na čemu su oni 25. Radi dobre stvari 26. Radi puno kako bi njegovi ljudi proizveli 27. Stvara povjerenje u drugima 28. Daje zasluge drugima 29. Nudi razumijevanje 30. Ima pristup situacijama «dobitak-dobitak»

Greene; prema <http://www.wglasser.com/whatislm.htm>

(Gossen, Anderson, 1996).

Pretpostavke sigurnog, efikasnog zatvora:

- 1) zatvorenici se osjećaju uvažanima, prema njima se postupa ljudski i pravedno, osiguran im je adekvatan, učinkovit tretman
- 2) zaposlenici su optimistični, konstruktivno usmjereni, cijene svoj posao i osjećaju se uspješnima
- 3) rukovodeći kadar posjeduje vještine učinkovitog vođenja
- 4) dobri profesionalni odnosi između zatvorenika, osoblja i rukovoditelja – pozitivno, stimulirajuće ozračje
- 5) Osiguran tretman kao pomoć u samoprocjeni djelatnosti dosadašnjih ponašanja i izbora/učenja novih, djelatovnih ponašanja za sadašnjost i budućnost

Posebnu ulogu u svakom zatvoru ima upravitelj kao «prvi čovjek kuće». Njegov primarni interes trebala bi biti «dobrobit kuće», nikako ne nastojanja da vlastitu poziciju koristi (zloupotrebljava) za ostvarivanje nekih svojih, osobnih interesa. Od njegove kompetencije i zainteresiranosti ovisi efikasan rad cijele ustanove. Pritisak na upravitelje je često ogroman – prekapacitiranost, manjak osoblja, nedovoljna materijalna sredstva... Bitna je snaga, ustrajnost i osposobljenost osobe da se nosi sa svakodnevnim problemima, a da istovremeno ostane entuzijastična, optimistična i podržavajuća. Izuzetno je važno na što će upravitelj biti usmjeren kod svojih djelatnika (suradnika) – na potencijale i potrebe ili na pogreške i propuste. Ima velik utjecaj na cjelokupno ozračje u zatvoru – može poticati sumnju, strah, formalizam, poslušnost, podešenost, ili otvoriti slobodu za kreativan, odgovoran i efikasan rad. Kvaliteta klime uvijek se odražava na odnose među zaposlenicima, ali i na njihov odnos prema zatvorenicima. Dobar upravitelj zahtjeva profesionalno ponašanje i dobar rad, ali uvažava potrebe i probleme zaposlenika. Primjereno i djelotvorno komunicira sa zatvorenicima.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Prema Zakonu o izvršavanju kazne zatvora (1999), glavna svrha izvršavanja kazne zatvora jest, uz čovječno postupanje i poštovanje dostojanstva osobe koja se nalazi na izdržavanju kazne zatvora, osposobljavanje zatvorenika za život na slobodi u skladu sa zakonom i društvenim pravilima.

Ukoliko svrhu zatvorske kazne definiramo na ovaj način, bliža je postavkama teorije izbora (cilj nije odmazda i nanošenje bola, već se radi o posljedici neodgovornog ponašanja koja podrazumijeva proces prihvaćanja osobne odgovornosti i usvajanja učinkovitijih oblika ponašanja, u smislu zadovoljavanja vlastitih potreba, bez istovremenog ugrožavanja tuđih, u ovom slučaju zaštićenih zakonom i društvenim pravilima). Naravno da ovako definirana svrha ne dozvoljava «kaznu na kaznu» u vidu nekorektnog, ponižavajućeg odnosa u smislu samovoljnog, neprofesionalnog ponašanja osoblja prema zatvoreniku. Eventualne posljedice (sankcije) za nepoštivanje određenih pravila (kojima se štite sigurnost i potrebe drugih osoba u zatvoru) i prijestupe (unaprijed predviđene i propisane) slijede nakon odrađene formalne, službene procedure stegovnog postupka (unaprijed propisane i zatvoreniku poznate). Navedeno povećava vjerojatnost da će zatvorenik uz adekvatno tretmansko vođenje stegovnu mjeru doživjeti kao posljedicu vlastitog neodgovornog, neučinkovitog ponašanja, uz mogućnost jačanja osjećaja odgovornosti i motivacije da ga mijenja.

Da bi se svrha izvršavanja kazne zatvora mogla ostvariti, nužni su određeni preduvjeti:

- **TRETMANSKE AKTIVNOSTI –**
- **MAKSIMUM KORIŠTENJA POTENCIJALA**
- **DOBRI MEĐULJUDSKI ODNOSI I**
- **OZRAČJE**
- **OSOBNI RAZVOJ I NAPREDAK**
- **KVALITETAN POSAO**

Zatvorenici ne vole biti u zatvoru, ali većina ipak prihvaća realnost vlastite situacije; motivirani su i zainteresirani za vlastito dobro. Što je ozračje «podnošljivije», veći broj zatvorenika mirnije će prihvatiti svoju zatvorsku kaznu. Korištenje realitetne terapije u tretmanu osuđenih osoba može biti od koristi jer se radi o jednom strukturiranom postupku koji je ne ugrožavajući i ne zadire duboko u prošlost, ne bavi se traumatičnim iskustvima, već se orijentira na pozitivno i nastoji izvući što više potencijala iz svakog klijenta. Na osuđenu osobu gleda se kao na osobu koja ima nezadovoljene potrebe i izabrala ih je zadovoljiti na društveno neprihvatljiv način. Dakle, nema osuđivanja, okrivljavanja, stigmatiziranja, davanja trajnih, nepromjenjivih, doživotnih «dijagnoza». Realitetna terapija akcentira intrinzičnu motivaciju; iako izvanjski čimbenici mogu motivirati, takva je motivacija znatno slabija od unutrašnje i u pravilu podrazumijeva

kratkoročan uspjeh. Ova terapija se bazira na potrebama pojedinca te na kontroli ponašanja, djeluje na razini mišljenja i djelovanja, dakle prema rezultatima istraživanja uvodno citiranih autora, nedvojbeno postoji potencijal za njezinu uspješnost.

Što realitetna terapija može ponuditi npr. zatvoreniku koji izdržava kaznu u trajanju od petnaest godina? Može mu ponuditi izbor: postupanja (u-vijek mogu učiniti nešto da mi ne bude gore i da mu bude bar malo bolje) i način razmišljanja (ja sam važna osoba i imam izbora ma gdje bio) koji će mu omogućiti da se bolje osjeća (ne baš sretno, ali zadovoljnije) i da ima manje tjelesnih poteškoća (glavobolja, gastrointestinalnih ili kardiovaskularnih poteškoća...). Nadalje, nudi mu se jedan sasvim novi pogled na sebe i život, s kvalitetnijom perspektivom budućnosti izvan zatvora, kad jednom iz njega ode. Provođenje realitetne terapije u zatvorskom okruženju zasigurno nikada neće biti jednostavno i lako, zbog niza ograničenja (vremenskih, prostornih, organizacijskih, sadržajnih...) u okviru kojih se nalazi prostor za izbore ponašanja, ali i zbog obilježja populacije «klijenata». Pomoći «klijentu» da u takvoj situaciji što uspješnije zadovolji svoje potrebe, podrazumijeva veliku volju, puno strpljivosti, poučavanja i kreativnosti. Pomoći zatvoreniku koji bira samoozljeđivanje kao efikasan način privlačenja pozornosti drugih ljudi (brigu za sebe, ljudski kontakt), jačanja vlastitog statusa i osjećaja moći («ima petlje» napraviti tako nešto, u centru je pažnje, on je odredio što će se s njim aktualno događati), stjecanja iluzije slobode (u vidu mjesta gdje će boraviti npr. bolnica), pa u neku ruku i zabave (nove osobe, nova događanja izvan višegodišnje rutine...), da nauči drugačije, manje bolne, trajnije učinkovite načine zadovoljavanja vlastitih potreba, u početku će zasigurno imati obilježja «Sizifovog posla». Međutim, iskusan, ustrajan i kompetentan realitetni terapeut uvijek doživljava kao izazov i priliku za uspjeh, naravno uz realna očekivanja i jasnu podjelu odgovornosti, svjestan da ključnu promjenu ponašanja ipak može, ali i ne mora, napraviti samo zatvorenik (klijent). Takav terapeut zna cijeniti i primijeniti postavke teorije izbora, ma kako one jednostavno zvučale. Jer, slikovito rečeno, osnovne vještine skijanja nauče se brzo, dobrih skijaša je puno manje, a vrhunskih je majstora u tom športu zaista mali broj. Prvi bi rekli da je skijanje vrlo jednostavno, drugi su svjesniji kompleksnosti tog športa, dok treća grupa zna koliko truda, učenja i ustrajnosti zaista treba da se zaista postigne kvaliteta. I sam Glasser (2001) naglašava da terapeuti moraju izbjegavati sve što ih može udaljiti od klijenta, a da opasnost leži i u shemi

kao: 1. istraži što klijent želi, 2. otkrij što radi da ostvari želju, 3. traži da evaluiira svoje ponašanje, 4. pomoz mu da napravi bolji plan. Ističe da bilo kakva shema može biti u vrijeme korištenja neadekvatna s obzirom na terapijski cilj. Potiče terapeute da nauče upotrebljavati vlastitu prosudbu, da ne budu sluga ni praksi ni proceduri.

U radu sa zatvorenicima kao klijentima potrebno je naglasiti neke specifičnosti. U terapijskom radu možemo garantirati diskreciju, ali u okvirima zakonskih propisa i specifičnih pravila ustanove, te profesionalne etike. Realitetna terapija ne podrazumijeva «prijateljstvo», «familijarnost», već prijateljski pristup. Osobno uključivanje ne znači izlaganje sebe (npr. adresa i sl.) ili drugih djelatnika određenim rizicima. To ne znači biti lakovjeran, popustljiv, nedosljedan. Sasvim je sigurno da će pozitivno i prijateljski usmjeren djelatnik u zatvoru od dijela zatvorske populacije biti doživljen kao potencijalna žrtva «skrivenih namjera» i njihovih ranije usvojenih obrazaca ponašanja – laganja, podešenog ponašanja kako bi se ostvarile određene pogodnosti, različitih profinjenih «manipulativnih igri» s ciljem «iskorištavanja» djelatnika.

Zatvori imaju svoju naredbeno hijerarhijsku strukturu, ali ona ipak ostavlja dovoljno prostora za implementaciju postavki teorije izbora, naročito za voditeljsko upravljanje. Kao što je već ranije navedeno, pozitivna klima od izuzetne je važnosti kod uspostavljanja i zadržavanja što kvalitetnijih odnosa jer «čuva» djelatnike od «burnouta», povećava vjerojatnost dobrog ishoda tretmana i doprinosi sigurnosti svih u zatvoru. Zatvorsko osoblje zainteresirano je za podizanje kvalitete vlastitog rada i ozračja u ustanovi, jer im kvaliteta profesionalnog života (naročito na ovom poslu) utječe na kvalitetu cjelokupnog života. Za djelotvornu provedbu procesa i strategija u duhu teorije izbora nužna je usvajanje dodatnih znanja i vještina, u svrhu unapređivanje stručne kompetencije.

I na kraju, važno je napomenuti, svrha ovog rada nije uvjeriti nekoga u dogmu apsolutne primjenjivosti teorije izbora, realitetne terapije i voditeljskog upravljanja svuda; cilj je potaknuti razmišljanja o svim prednostima teorije izbora koje mogu biti korisne u zatvoru. Na kraju krajeva, ne mora se teorija izbora nikada primijeniti u zatvorima. Glasser (1997:260) kaže: «*Morate disati – i to je jedino što apsolutno morate činiti. Sve ostalo što izabirete ovisi o vama, tj. o tome da li vam se to «da» činiti ili ne.*»

LITERATURA

- Andrews, D.A., Zinger, I., Hoge, R.D., Bonta, J., Gendreau, P., Cullen, F.T. (1990): Does correctional treatment work? A clinically relevant and psychologically informed meta-analysis. *Criminology*, 28, 369-404
- Antonowicz, D.H., Ross, R.R. (1994): Essential components of successful rehabilitation programs for offenders. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 38, 97-104
- Glasser, N. (1980): *What are you doing?* New York: Harper & Row
- Glasser, W. (1997): *Teorija kontrole – novo objašnjenje načina na koji kontroliramo svoje živote.* Alineja. Zagreb.
- Glasser, W. (2001): *Nova realitetna terapija.* Program iz zbornik sažetaka. Druga europska konferencija realitetne terapije i teorije izbora: realitetna terapija u primjeni. Zagreb
- Good, P. (1993): *Kako pomoći klincima da si sami pomognu.* Alinea. Zagreb.
- Gossen, D., Anderson, J. (1996): *Stvaranje uvjeta za kvalitetne škole.* Alinea. Zagreb.
- <http://www.pujanke.hr/mirta/hurt.htm>
- <http://www.ring.net/hurt/teorija1.htm>
- <http://www.ring.net/hurt/teorija2.htm>
- <http://www.ring.net/hurt/teorija4.htm>
- <http://www.wglasser.com/whatislm.htm>
- Leon Lojk: Nekoliko podataka o Williamu Glasseru, realitetnoj terapiji i teoriji kontrole, *Penološke teme*, 2 (1987) 1-2: 23-33.
- Lipsey, M.W. (1992): The effect of treatment on juvenile delinquents: Results from meta-analysis (u) Losel, F., Bender, D., Bliesener, T. (ur): *Psychology and law. International perspectives.* Walter de Gruyter, Berlin
- Mejovšek, M. (2001): *Prema modelu intervencija u kaznenim zavodima.* Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.
- Miljković, D., Rijavec, M. (2002): *Bolje biti vjetar nego list: psihologija dječjeg samopouzdanja.* Zagreb: IEP; Karlovac: DZ.
- Tonšić-Krema, J. (1998): *Programski materijal IWG-a* www.pujanke.hr/mirta/hurt2.htm
- Wubbolding, R., E. (1998): *Primjena realitetne terapije.* Alineja. Zagreb.
- Wubbolding, R.E. (1998a): *Kako uspješno voditi ljude.* Alinea. Zagreb
- Zakon o izvršavanju kazne zatvora (1999): *Narodne novine*, broj: 128/99.
- Zakon o izvršavanju kazne zatvora (pročišćeni tekst) «NN», br. 128/99

PRISON AS A CHOICE – PARADOXAL TRUTH

Snježana Maloić

Youth Correctional Institution Turopolje

Anita Jandrić

Department for Criminology

Faculty Of Education and Rehabilitation Sciences

SUMMARY

Who wants to be a millionaire? Everyone. Who wants to go to jail? No one. A simplified theory of choice. Within the correctional system of Republic of Croatia there are cca 3500 prisoners and 3000 employees. In a sense, all of them are in jail, and all of them chose to be there. Why would anyone choose to work in prison, to work with "murderers, rapists, bandits?" ("I even wrote a proposal for that job...") Why would anyone choose to be in the prison? ("I wanted to go to the Caribbean, not to Lepoglava..."). Why would anyone chose to be a warden in the correctional system? (Do I have to go to the prison today? Yes, you do – you're the warden.) And what the reality therapy has to say about that? There are few environments in which one can find so much self-pity, anger, fear, rejection and stress. Also, there are few places in which one can meet with so much mutual criticism, accusations, reproaching, punishments, and distrust. On the other hand, there are few institutions which contain so intense and complex communication and which demand so much patience, persistence, acceptance of differences, tolerance, mutual respect, understanding, support, cooperation, empathy, hope, enthusiasm – an environment in which so many people desire a "better life" and so many people who, despite all hardships, are trying to help them to realize that desire. In such conditions, the people are living and working, rejoicing and grieving; they live an intense life – in some aspects rather a poor one, but in other immensely rich – with many opportunities for good communication, for "self-work", for realization of good relationships and positive changes.

Key words: *Theory of choice, Reality therapy, correctional system*